

Det riksbekanta ‘lindomefallet’ i äldre skepnad¹

Bakgrund

Forskningsarkivet håller just nu på med att på mikrofiches införskaffa äldre domböcker från norrländska häradsrätter. Detta bidrag syftar till att ge illustrationer till hur rikhaltigt ett sådant bestånd kan vara och hur fascinerande det är att fördjupa sig i det. Man finner bl. a framställningar om människoöden och sociala sammanhang i gången tid. Inslag om hur industrialiseringen påverkade samhällslivet i stort finns i rikligt mått. Man upptäcker dessutom kopplingar mellan företeelser gammalt tillbaka och de som är aktuella idag.

Inledning

Rättsfallet som presenteras här berör direkt tre finlandssvenska säsongarbetare: en far, en son och den senares hustru. Indirekt berörs de sammanhang dessa befann sig i en sommar 1883. Fallet, som utspelade sig i Västernorrlands kustband, innehåller även intressanta rättsliga aspekter. De två männen misstänktes båda för att ha mördat hustrun. Inför rätten uppkom den i vår tid omdiskuterade situationen att de två skyllde på varandra. När målet inleddes i tingsrätten var det dessutom inte säkert vem av de två som skulle kunna bindas till mordet.

På senare år har den situationen att två anklagade skyller på varandra förknippats med lindomefallet. Detta fall fick sin upprinnelse när en ensamboende åldrig man i Lindome blev mördad i oktober 1990. Två män trängde sig in hos honom; han blev svårt misshandlad och slutligen dödad genom slag i huvudet med en stekpanna. De två männen åtalades, den ene för mord och den andre för medhjälp till mord. Den mordåtalade dömdes till livstids fängelse medan den andre frikändes från medhjälp till mord. Han dömdes dock för skyddande av brottsling till fängelse i ett år och sex månader. Varken åklagare eller den sistnämnde överklagade dennes dom. Detta gjorde dock den morddömde som dessutom kom att frikännas i hovrätten utan att riksåklagaren förde målet vidare till högsta instans. Den som dömts för skyddande av brottsling sökte därefter resning eftersom det ju inte längre fanns någon brottsling att skydda. Resningsansökan bifölls, men när målet åter skulle tas upp i tingsrätten tog denne tillbaka resningsansökan då en resning hade väckts om att han kunde betraktas

¹ Detta bidrag bygger på arkivhandlingar som samlats in inom ramen för projektet 'Brottslingen och samhället – mot en diskursens ordning?' finansierat med medel från Humanistisk Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet, nuvarande Vetenskapsrådet. En stor del av arbetet inom projektet försiggick på Forskningsarkivet eller utifrån arkivhandlingar som antingen finns tillgängliga där eller förmedlats där från andra arkiv.

som medgärningsman. Den person som friades för mord erhöll ersättning av staten med 45 000 kronor för tiden han satt häktad; den andre satt av sitt fängelsestraff.²

Fallet gav upphov till en häftig debatt. För allmänheten föreföll hela detta problem som absurt. Hur kunde en domstol fria två personer för dråp de antingen gjort sig skyldiga till eller medverkat till och dessutom försvårat möjligheterna för domstolen att fastställa vem som var dråparen? För den breda allmänheten var det uppenbart att de två skulle dömas eftersom båda var delaktiga i brottet. De hade ju medvetet utnyttjat den osäkerhet som berodde på att tekniskt bindande bevis saknades för att fastställa vem av dem som var skyldig till dråpet.

Bland jurister framfördes dock med emfas principen att ingen tilltalad för ett brott skall kunna dömas mot sitt nekande om inga bindande bevis finns. Det är åklagarens uppgift att binda en tilltalad till ett brott. Avsteg från principen kan ge upphov till en godtycklighet i vilken den tilltalade kan fällas på mer eller mindre lösa grunder, ja kanske på grunder som konstrueras av någon intressepart och/eller som leder till att någon oskyldig döms. För jurister stod det därför klart att avsteg från denna rättsprincip inte kan göras. Snarare diskuterades möjligheten att ge 'delaktighetsaspekten' ett straffvärde nära vad själva dråpet har, eftersom 'lindome-fallet' visade att två gärningsmän försatt sig i samma omständigheter, oavsett vem som till slut utdelade det dödande slaget. Även med en sådan lösning kvarstår dock problemet att man med en sådan utgångspunkt kan döma oskyldiga till allvarliga straffpåföljder.

Innan vi ser hur ett rättsfall liknande detta behandlades under 1800-talet skall något kort nämnas om ett annat, mer socialt betingat tema. Vi får sedan avslutningsvis återkomma till ämnet. Att individer förflyttar sig mellan olika städer eller regioner är ingenting märkvärdigt i sig. Man kanske söker sig till trakter eller miljöer där man, med kunskaper och information man förfogar över, tror sig kunna finna de relativt sett bästa livsbetingelserna. Man kan även tänka sig att en lokalbefolkning, i den föränderliga tid som senare delen av 1800-talet innebar, blev mindre bunden vid de sammanhang man ditintills varit förtrogen med och fick en större beredskap att registrera nya intryck än vad man behövt i äldre tider. Det blev dock samtidigt svårare att företa kalkyler om folks förväntningar och reaktioner i föränderliga sociala sammanhang än i en social miljö som i decennier varit förhållandevis stabil.

Om förvecklingar mellan far, son och sonhustru och ett fatalt slut³

Tilltalade vid den här aktuella rättegången vid Gudmundrå häradsrätt var en 29-årig finsk arbetare, Wilhelm Sundholm, och dennes 57-åriga fader, Mats Sundholm, båda från finska Österbotten. De anklagades för att antingen som gärningsmän eller som delaktiga ha bringat Wilhelm Sundholms 34-åriga hustru Sofia Johansdotter om livet.

² Se vidare Jacobsson, Ulla (1995): *"Vi hade ju haft ihjäl en gubbe"*. *Mordet i Lindome*. Stockholm: Nerenius & Santérus, ss 9-10.

³ Framställningen bygger, om inget annat anges, på rättegångsprotokoll från Gudmundrå häradsrätt daterade 20/9, §1, 11/10, §1, 27/10, §1, 17/11, §1, 8/12, §1 och 28/12, §1, samtliga från 1883, samt 15/1, §1 och 4/2, §1 från 1884. Denna fallbeskrivning, som bygger på ett längre manuskript, har här kortats ned av utrymmesskäl. Fallbeskrivningen innehåller några direkta citat ur tingsrättsprotokollen. Den ålderdomliga stavningen har då utnyttjats och citaten markerats med citationstecken ("). Dessutom har några begrepp och uttryck som inte ordagrant citerats men som språkligt och/eller dialektalt anknyter till det språkbruk som framträder i protokollen apostroferats (').

Såväl de tilltalade som mordoffret var tillfälligtvis och sedan slutet av juli 1883 sysselsatta med stenbrytning i Utanö på Hemsön i det ångermanländska kustbandet, där de även var inhysta hos en hemmansägare. Hustrun hade senast varit synlig söndagen den 26 augusti. Eftersom hon fortfarande var försvunnen onsdagen därpå inleddes på fjärdingsmannen Norells initiativ eftersökningar av henne. Ett femtiotal personer deltog. Hennes döda kropp påträffades slutligen två dagar senare i en djup bergsklyfta en dryg kilometer från Utanö, dold av stenar som uppenbarligen var ditkastade för att dölja kroppen. Misstankar riktades omgående mot Mats och Wilhelm Sundholm. Länsman tillkallades och de två häktades. Obduktionen av den mördades kropp visade att Sofia Johansdotter hade strypts.

Redan första rättegångsdagen den 20 september framkom en rad uppseendeväckande detaljer om hur Sofia Johansdotter behandlats av de två misstänkta, om omständigheter kring hustruns försvinnande och om de tvås roll vid sökandet efter henne. Flera av vittnena, av vilka några hade anlitat far och son Sundholm och den senares hustru för diverse arbeten, vittnade bl a om vad hustrun hade berättat för dem. Wilhelm Sundholm hade inte bara varit elak mot henne utan även slagit henne och hotat att hon inte skulle återvända till Finland med livet i behåll. Svärfadern var något ”hyggligare” och hon fick t o m höra ett och annat vänligt ord från honom. Hustrun hade pekat ut den i Finland kvarvarande svärmodern som främsta källan till alla elakheter. Ett av vittnena delgav dessutom rätten ett rykte om att Wilhelm Sundholm skulle ha levt ihop med en annan kvinna när han tillsammans med fadern varit på arbete i Nordingrå sommaren innan. Vittnet hade dock även gott att säga om de två Sundholms: De var ”ordentliga i sitt arbete samt fört ett nyktert lefnadssätt, dock att den äldre Sundholm någon gång kunde dricka ett glas”, medan Wilhelm på grund av en sjukdom helt avhöll sig från att nyttja alkohol.

Till Sundholms närmaste granne, fiskarhustrun Brita Malena Sundén, skulle Wilhelm Sundholm bl a ha sagt att: ”värre djefvul finnes icke än Fia”. Tillfrågad om varför han kunde säga så förklarade han att: ”hon är babtist”. Hustru Sundén berättade dessutom om en händelse hon bevittnat när Sofia Johansdotter skulle skaffa sig lite snus. Maken fattade då henne i håret och hade ”slängt henne kring golfvet”. Mats Sundholm beklagade sig samtidigt för fiskarhustrun över att ’Fia’ var ”uppkäftig och ovettig”. Detta stämde nu inte med hustru Sundéns intryck eftersom Sofia ”skött sina sysslor på ett utmärkt sätt och väl vårdat sig om hvad henne ålåde”. Dagarna innan Sofia Johansson försvann bodde fiskarhustrun tillsammans med sin familj vid hamnen för att hjälpa till med fisket. När hon lördagen den 25 augusti återvände till Utanö med familjen hade Sofia sagt henne att: ”det var bra att ni kom hem, ty nu är svärfar så elak, att om det ej blifver bättre, flyttar jag ned till Eder vid hamnen”. Hon ville att fiskarhustrun skulle be deras hyresvärd om att säga upp makens och svärfaderns hyresavtal och få dem att flytta iväg. I samband med detta kom Mats och Wilhelm Sundholm hem och Mats Sundholm hade då genast sagt att: ”nu får Fia taga sin dagspenning, hvar hon vill men ej arbeta med oss mera”. Grälet, som därefter följde, och som fortsatte trots fiskarhustruns vädjanden om att komma överens, pågick fortfarande när hon gick därifrån. Morgonen därpå, som inföll den söndag Sofia Johansdotter försvann, tog fiskarhustrun med sig Sofia till kyrkan. Sofia berättade då att maken och svärfadern gått ut redan halv sex på morgonen. På vägen hem från kyrkobesöket bad Sofia om att av fiskarhustrun få låna en halsduk för att ha den på sig

när hon senare på eftermiddagen skulle gå på aftonsång. Halsduken hade lagts fram så att den kunde hämtas när Sofia själv ville, men den hade inte hämtats. För fiskarhustrun Sundén hade Sofia nämnt att hon på söndagseftermiddagen skulle besöka hamnen för att köpa mjöl. Hon kom emellertid aldrig dit.

Tidigt samma söndag fick nämndeman Nordén höra av Sofia Johansdotter att hon dagen därpå skulle flytta ifrån 'karlarna'. Senare samma dag fick Nordén besök av Mats Sundholm. Normalt var Mats Sundholm en "tyst och sluten" person men var vid besöket "glad och [hade] till och med skrattat". Han bad Nordén om hjälp med att skriva ett brev till sin i Finland kvarboende hustru. I brevet framhöll Mats Sundholm bl a att han börjat ledsna på sonhustrun eftersom hon var så besvärlig. En knapp timme efter Mats Sundholms ankomst till Nordén kom även Wilhelm Sundholm dit. Fadern frågade då sonen var hustrun fanns. Sonen svarade att han lagt sig att sova och att hon var borta när han vaknade. Under Sundholms besök beställde Nordéns hustru en 'höskruck'⁴ av dem. Klockan tio nästa dag kom Wilhelm Sundholm dit med den beställda 'skrucken'. Han förklarade att han redan halv sex denna morgon gått till skogs för att göra den, en uppgift som Nordén fann osannolik eftersom tillverkningen av en 'höskruck' normalt tog en hel dag i anspråk.

Onsdagen därpå, när Sofia Johansdotter varit försvunnen i ett par dagar, inleddes sökandet efter henne. Man fick då höra att Wilhelm Sundholm dagen därpå tänkte bege sig till Härnösand och till en brorson till Sofia för att fråga efter hustrun. På onsdagsmorgonen, innan fjärdingsman Norell hunnit organisera eftersökningarna, besöktes han av de två Sundholms som bad honom starta sökandet. De två fanns dessutom hela tiden med. Norell kunde därför på nära håll iaktta de tvås beteenden under eftersökningarna. Han funderade efteråt en hel del över hur de då reagerade. De verkade visserligen "sorgsna och [hade] gråtit", men Mats Sundholm hade, som Norell uttryckte sig, "förefallit [honom] falsk, enär han i synnerhet visat mycken ifver i att leta efter sin sonhustru ibland mindre buskar, der hon omöjligen kunnat ligga dold". Detta gällde på ställen som låg avsides från där man till slut fann liket. När man närmade sig detta ställe visade ingen av de två Sundholms någon vilja att gå vidare utan sade bl a att: "inte kan hon ha hängt sig i berget".

När man under torsdagen tog paus i letandet, då ju Wilhelm Sundholm skulle till Härnösand, befann sig Mats Sundholm hemma hos en hemmansägare Öman. Han grät då en del och ville varken äta eller dricka. När Öman därför frågade honom varför han grät då han ju ingenting gjort, svarade Mats Sundholm att sonen sagt honom att han antingen skulle ta livet av sig eller rymma och att han i så fall själv skulle "fastna för hela ödet". På aftonen, när Wilhelm Sundholm återvänt från Härnösand, besökte även han Öman där fadern ännu fanns kvar. När Öman nämnde för dem att de båda var misstänkta för att ha tagit livet av Sofia Johansdotter brast Wilhelm Sundholm i gråt och sade att: "jag tror jag går och hänger mig".

När så ett vittne följande morgon nämnde för Wilhelm Sundholm att man alltmer misstänkte honom och hans fader, då han själv ofta var i bråk med hustrun och fadern var elak emot henne, replikerade Wilhelm Sundholm att: "Åh nej, vi hafva lefvat som folk". Under det återupptagna sökandet runt Utanö hade Mats Sundholm "gråtit mycket" och manade på folk att söka efter henne, eftersom han "annars kan blifva hängd", som han uttryckte sig. Wilhelm Sundholm, däremot, hade "gråtit mindre" men

⁴ En 'höskruck' är en dialektal benämning på en korg som används när man bärgade hö.

antydde att hustrun kunde ha hängt sig. När Mats Sundholm senare på dagen underrättades om att liket hittats, frågade han utan att förändra anletsdragen: ”är hon hängd?”. Wilhelm Sundholm blev däremot ’modfäll’. När någon nämnde för dem båda att detta inte kunde vara en mans verk, svarade Mats Sundholm att: ”äh, han är så stark, att han rör med två”.

Vid första polisförhöret med dem var även pastor Häggqvist från Hemsön närvarande: Han frågade inledningsvis Wilhelm Sundholm om han mördat sin hustru. Efter en stunds funderande förnekade Wilhelm Sundholm detta. Till en annan person sade han dock att: ”om jag varit ensam med pastorn skulle jag hafva talat sanning” och att han ville ”lida sitt straff i Finland”. Under transporten från Hemsö till länshäktet i Härnösand hörde flera vittnen Mats Sundholm säga till sonen att: ”Wilhelm ser du hvad du gjort, du har ställt så till, att både du och jag kunna mista nacken. Jag förmanade Eder i Finland att icke taga henne med, emedan I ej kunde sämjas”. Wilhelm Sundholm riktade då en ”ond blick” mot fadern. När de två anlände till länshäktet sade Wilhelm att: ”Pappa är oskyldig – Den som finge sin dom genast och [om jag ändå] finge lida mitt straff i Finland”. När fjärdingsman Norell därefter frågade honom om han trodde att han någonsin skulle komma ”på fri fot”, svarade inte Wilhelm Sundholm utan skakade bara på huvudet ”under tårar”. I häktet sade Mats Sundholm att: ”om jag vetat det här i går afton, så hade jag allt hängt mig eller dränkt mig eller rymt, för så mycket penningar har jag”.

Under de första vittnesförhören första rättegångsdagen var varken Wilhelm eller Mats Sundholm närvarande i rättssalen. När dessa förhör avslutats fördes Wilhelm Sundholm in först. Han berättade att han, med undantag av en sommar som dräng i Finland, vistats i Ångermanlands kustland under somrarna sysselsatt med tillfälliga arbeten. Under vintrarna var han däremot i Finland. Han ingick 1878 äktenskap med Sofia Johansdotter. De två hade en gång blivit varnade för oenighet i äktenskapet. Oenigheten berodde enligt Wilhelm Sundholm på att hustrun, som han uttryckte det, ”börjat stjäla”. Hon skulle vid ett tillfälle ha hittat en plånbok med femhundra finska mark men inte talat med någon om detta trots att den som tappat plånboken sökt den. På grund av detta skulle t o m prästen i hemförsamlingen i Finland ha uppmanat honom att skilja sig från henne, då han annars kunde ”råka i olycka för hennes skull”. Två gånger sade sig Wilhelm Sundholm ha flyttat ifrån hustrun då hon ”varit svår och stridig till lynnet”. Osämjan mellan dem innebar att de inte tilläts att bo hemma hos hans föräldrar utan tvingades flytta till en annan by i socknen. Sommaren 1882, när Wilhelm Sundholm arbetade i Nordingrå, bodde hustrun ’av egen vilja’ kvar i Finland. Även senaste vintern hade de bott åtskilda eftersom han bäst skötte sin sjukdom hos föräldrarna. Han besökte dock hustrun flera gånger och hade ”hjälpit henne med ett och annat”. På försommaren följde hustrun ’av egen fri vilja’ med till Sverige.

Tillsammans hade makarna Sundholm en fyraårig son som de sista två åren vistades hos Wilhelm Sundholms moder i Finland, eftersom sonen på sockenprästens inrådan skulle ha tagits ifrån hustrun. Efter incidenten med plånboken skulle Sofia Johansdotter ha blivit baptist. Wilhelm menade därför att hon, om hon tog med sig sonen till något sådant möte, skulle lämna honom ”i främmande människors händer” och att han därför ”kunde komma att fara illa”. Senaste sommaren skulle de enligt Wilhelm Sundholm ha levt ”i enighet /.../ ehuru de någon gång kunnat säga hvarandra

ett ord, hvilket dock icke skett i ond mening". Däremot skulle hans fader vara "svårare emot henne".

Wilhelm Sundholm menade att han inte hade något med hustruns död att göra utan hävdade att fadern var gärningsmannen. Detta stod inte klart för honom förrän på torsdagsaftonen när han återkom från besöket i Härnösand. På aftonen innan hon försvann blev fadern ond på henne eftersom hon krävt att få sin dagpenning "oafkortad". Detta fick fadern att säga henne att han inte tillät henne att arbeta mer tillsammans med honom.

Om den söndag Sofia Johansdotter försvann berättade Wilhelm Sundholm att han tidigt på morgonen varit i en grannby tillsammans med fadern för att där dryfta kommande arbeten. När de återvände hem hade hustrun redan gått till kyrkan. När hon återvände hem gick Wilhelm för att vila medan hustrun satte sig vid ett fönster och kammade håret. När Wilhelm Sundholm efter en stund vaknade fanns inte hustrun hemma längre. Han begav sig då till Nordin, där ju fadern befann sig för att få brevet till hustrun i Finland utskrivet. När han därefter tillsammans med fadern återkom hem var Sofia vid brunnen på gården för att diska en kanna. Wilhelm Sundholm gick in till deras bostad, antingen för att vila eller äta något. Cirka en och en halv timme senare kom även Mats Sundholm in. På fråga var fadern varit blev svaret att han "varit ute på marken". Wilhelm Sundholm följde därefter fadern till prästgården för att lämna brevet. Då ingen fanns där begav de sig till skolhuset där det var aftonsång. Där väntade de till aftonsången var slut, för att därefter åter gå till prästgården och lämna brevet.

Vid halvfyratiden på måndagsmorgonen väcktes Wilhelm Sundholm av fadern som bad honom följa med ut i skogen för att söka virke till de beställda 'höskruckarna'. När de gått en bit sade fadern att han skulle gå "uppåt ett berg" och bad samtidigt sonen leta efter virke "mera norrut". Något lämpligt virke fann han emellertid inte utan försökte med rop få kontakt med fadern, men utan att få svar. Han fortsatte letandet tills han slutligen hörde ljudet av yxhugg, och påträffade snart fadern. De två följdes därefter hem, dit de anlände mellan sex och sju på morgonen och började genast arbeta på varsin 'skrucka'. När Wilhelm Sundholm fick sin färdig gick han med den till Nordin. Där fick han av Nordins hustru veta att det fiskats en del under natten. Han trodde därför att hustrun möjligen fanns vid hamnen. Efter arbete med ytterligare några 'skruckor' gick han på aftonen ned till hamnen tillsammans med fadern. Där fick de veta att Sofia Johansdotter inte syntes till.

Skallgång efter Sofia Johansdotter inleddes på onsdagsförmiddagen. När Wilhelm Sundholm efter sitt besök i Härnösand återvände på torsdagsaftonen träffade han fadern på Ömans gård. Denne, som där var sysselsatt med att "lagga en så", berättade att sökandet efter hustrun hade gjort uppehåll under torsdagen men skulle fortsätta följande dag. När de anlät hem erkände fadern för honom att han mördat Sofia. Mats Sundholm blev ond på henne för att hon krävde att få ut sin del av dagpenningen. Under de timmar de befann sig i skogen tidigt på måndagsmorgonen hade han gömt kroppen efter henne. Fadern bad sedan Wilhelm att ta på sig brottet då han menade att straffet för Wilhelm skulle bli lindrigare än för honom själv. Dessutom skulle Wilhelm efter avtjänat straff få "förskrifning" på allt fadern ägde. Något sådant löfte gav dock inte Wilhelm. Mats Sundholm hotade därför med att "hålla ett tal" som skulle leda till att Wilhelm ändå skulle fällas medan han själv skulle gå fri. Sedan man

funnit kroppen efter Sofia under fredagen hade Wilhelm Sundholm tänkt berätta allt han nu sagt inför rätten. Detta hade han dock inte vågat eftersom fadern ”strängt förbjudit det” och dessutom hotat att han, om detta skedde, ”skulle blifva olycklig”. Fadern var, enligt Wilhelm Sundholm, alltid ”van att befalla”.

Wilhelm Sundholm fördes nu ut ur tingssalen och in kom Mats Sundholm. Han berättade att han var född 1828 som son till en ’arbetskarl’. Han gifte sig tidigt och hade endast en son, Wilhelm. För åtta år sedan arbetade han första gången i Sverige. Därefter hade han varit i Sverige varje sommar. De två senaste somrarna följde även sonen med medan sonhustrun endast följde med sista sommaren. Mats Sundholm menade att hans relation till sonhustrun varit god. Däremot rådde osämja mellan sonen och sonhustrun trots att han själv hela tiden försökt medla mellan dem. I de arbeten med stenbrytning som de utfört på Hemsön hade de tre arbetat på ackord. Förtjänsten hade sedan delats lika. Mats Sundholm tyckte att hans arbetsförtjänst var för låg i jämförelse med Sofias med hänsyn till de arbeten de två utförde. Detta kom även på tal dagen innan hon försvann då han bad henne att söka sig arbete på annat håll. Mats Sundholms redogörelse över vad som hände den söndag Sofia försvann sammanföll med sonens med undantag av följande omständighet: Mats Sundholm såg inte Sofia när de återvände hem efter att han lämnade brevet i prästgården. När han i början av den vecka som följde talade med grannar om att hjälpa till med sökandet efter henne, sade dessa att hon troligen hängt sig. Detta trodde han dock inte på. Mats Sundholm kände inte till att Wilhelm Sundholm besökte Härnösand under torsdagen. För övrigt misstänkte Mats Sundholm att sonen mördat hustrun, eftersom han under de nätter som följde efter hennes försvinnande suckat och gråtit och dessutom vid ett tillfälle sagt att han skulle hänga sig.

När Wilhelm Sundholm återfördes till tingssalen och uppmanades att berätta om vad som hände under söndagen när hustrun försvann, invände han att han ju redan berättat om detta. Först efter flera uppmaningar och en längre tystnad återberättade han den version han tidigare nämnt, dock med ett undantag: Han menade nu att han inte sett hustrun vid brunnen på gården när de återvänt sedan brevet lämnats. När Wilhelm Sundholm därefter fördes ut berättade Mats Sundholm om deras vistelse i skogen tidigt på måndagsmorgonen. Det var Wilhelm Sundholm och inte han som föreslog att de skulle gå till skogs för att söka virke till ’skruckorna’ och det var på hans inrådan som de skildes åt. Wilhelm Sundholm återkallades till tingssalen och hävdade än en gång sin version. Ord stod mot ord.

Tidigare hörda vittnen kom åter till tals. Nordén menade att de två Sundholms tidsangivelser om vad som hände på söndagen efter besöket hos honom knappast kunde stämma. Ifall de befunnit sig hemma i hela en och en halv timme efter besöket skulle de inte ha hunnit fram till skolhuset under aftonsången, vilket ju Mats och Wilhelm Sundholm hävdade.

Innan denna dramatiska rättegångsdag var till ända tog Mats Sundholm till orda. När han tillsammans med sonen ankom till häktet och där de därefter möttes i ett badrum, frågade han sonen om när mordet skett. Han fick då till svar att detta skett sedan Mats Sundholm gått iväg till Nordén för att få sitt brev utskrivet. Sedan Wilhelm Sundholm ihärdigt förnekade att han sagt detta, beslutade rätten om uppskov i målet för att åklagaren skulle få tid att samla ytterligare bevis.

Vid de följande rättegångsdagarna hördes ytterligare vittnen. Här anförs pastorn Häggqvists vittnesmål. Han berättade att fadern och sonen Sundholm sågs vid skolhuset där aftonsången hölls vid halvfemtiden på söndagseftermiddagen. När aftonsången avslutats gick de till prästgården för att lämna ett brev. Pastorn kom ihåg att Mats Sundholm vid detta tillfälle varit mycket blek. Händerna darrade så till den grad att han fick be sonen hjälpa till att sätta på brevpportot. När pastorn efterföljande onsdag besökte Mats och Wilhelm Sundholm, tycktes de förskräckta vid anblicken av honom. Wilhelm Sundholm var så anfäktad att han var nästan blå i ansiktet. Pastorn frågade Wilhelm Sundholm om någon oenighet förekommit mellan honom och hustrun, något som denne till en början nekade till men efterhand medgav. Som skäl nämnde han en stöld av pengar som han menade att hustrun gjort sig skyldig till. Wilhelm Sundholm antydde dessutom för pastorn att hustrun kunde ha "gått och hängt sig", något som Mats Sundholm ställde sig tvivlande till eftersom hon, som han menade, var alltför "bibelkunnig" för att göra något sådant. Under letandet efter den försvunna hustrun deltog tidvis även pastorn. Han fann Mats Sundholm vara ivrig i letandet medan Wilhelm föreföll honom "fullkomligt likgiltig". När liket påträffats skickade man efter pastorn som vid ankomsten vände sig till Wilhelm Sundholm och sade: "[O]m ej någon annan dom drabbade honom, skulle dock Herren kräva hustrun af honom". Wilhelm Sundholm såg förskräckt ut över detta tilltal, tog stöd mot en intilliggande bergvägg och svarade: "Inte har jag kommit min hand vid henne". Senare, när de två misstänkta kedjades fast vid en vägg inne på pastorsexpeditionen och sedan även den mördades lik burits in i rummet, sade pastorn till Wilhelm Sundholm: "[I]nför Gud, om han ej mördat sin hustru". Först teg Wilhelm Sundholm, men efter att ha tillfrågats om han kunde neka till att ha mördat henne svarade han efter en stunds tvekan: "ja, det gör jag".

Wilhelm Sundholm, som därefter fördes in i tingssalen, vidhöll att fadern, efter hans återkomst från härnösandsresan, erkände för honom att han strypt Sofia Johansdotter. Liket passade han på att gömma under tiden de befann sig i skogen morgonen därpå. Motivet till att mörda Sofia var de gräl om arbetsförtjänsten som de två haft.

Såväl Wilhelm som Mats Sundholm fördes omväxlande in i och ut ur tingssalen ett antal gånger utan att de ändrade vad de tidigare sagt i rätten. När båda till slut tilläts sitta kvar i tingssalen påbörjades ytterligare vittnesförhör. Dessa återgav negativa omdömen de tilltalade skulle ha fällt om Sofia Johansdotter. Medan Wilhelm Sundholm anförde en rad invändningar mot vittnesmålen, medgav Mats Sundholm att de i stort sett överensstämde med vad han och sonen sagt om henne. Han höll med om att hans egen hustru och Sofia Johansdotter aldrig ' varit sams ' och att detta var huvudorsaken till att Sofia inte kunnat vistas hos dem i Finland. Senaste sommaren hade Mats Sundholm egentligen inte tänkt fara till Sverige men känt sig ' tvingad ' till detta av sin hustru. Inför resan hade han dock försökt avstyra att Sofia kom med då sådan oenighet rådde mellan makarna. Han kunde därför ana att " sorg och bekymmer skulle uppkomma " men blev till slut övertalad av sonen.

Wilhelm och Mats Sundholm fortsatte därefter att rikta beskyllningar mot varandra. Wilhelm Sundholm hävdade att fadern, sedan denne erkänt att han mördat Sofia Johansdotter, hotat med att även ta livet av honom själv om han " uppenbarade detta " för någon. Att han så pass länge tigit om faderns skuld berodde på att han fruktade att han i länshäktet skulle hamna i samma cell som fadern. Mats Sundholm

framförde för sin del de misstankar han haft mot sonen dagarna efter mordet eftersom denne ”gråtit och jämrat sig”. Han tvivlade på att någon härnösandsresa överhuvudtaget ägt rum utan trodde att sonen då i stället passat på att gömma undan liket efter hustrun.

När rättegången fortsatte i november berättade bl a en torpare från Nordingrå om händelser i samband med de två Sundholms och Sofia Johansdotters vistelse i hans hemtrakter i början av sommaren: I slutet av juni besökte Sofia honom och var då blodig kring munnen. Hon hävdade att maken slagit henne och bad torparen att hjälpa henne att komma bort ifrån maken och svärfadern. När Sofia senare i torparens närvaro begärde att få sitt prästbetyg från maken, vägrade han att lämna det ifrån sig. Då hon dessutom ville få med sin kista fattade maken henne i axlarna och knuffade henne mot en vägg. Sofia brast då ut i gråt och sade att: ”[f]örr har det varit någon gnista af kärlek, men nu är det aldeles slut”. Eftersom torparen av Mats Sundholm fick höra att Sofia Johansdotter hade stulit pengar i Finland, fanns anledning att fråga henne själv om hur det hela förhöll sig. Hon berättade då att hon hittat en plånbok och att hon talat om detta för maken och svärfadern. Dessa ville behålla plånboken eftersom den innehöll en del pengar medan hon själv ville ”lysa up hittegodset”. De blev därför onda på henne. Att Wilhelm Sundholm skulle ha ”bedrifvit olofligt umgänge” med en annan kvinna under hans vistelse i Nordingrå föregående år kom även fram i torparens vittnesmål. Inför sällskapet avresa från Nordingrå uttryckte torparen för Sofia sin förvåning över att hon vågade följa med de två andra till Hemsö. Sofia hade då sagt att: ”[j]ag är nog rädd, men de slippa inte längre än Gud vill”.

Ytterligare detaljer om Sofia Johansdotters svåra sociala situation kom fram. För en kvinna berättade Sofia om tiden då hon och maken levde åtskilda i Finland. En dag kokade hon gröt av mjöl hon förvarade i två kaggar. När hon smakade på gröten, gjord av mjöl från ena kaggen, blev hon häftigt illamående. När hon även kokade gröt av mjöl från den andra kaggen kom en stark lukt upp från grötpannan. Hon vågade därför inte smaka på den gröten utan skickade ett prov av mjölet hon använt till närmaste apotek. Från apoteket fick hon veta att mjölet innehöll gift och att hon skulle kasta bort det. När maken därefter av andra personer fick höra att hustrun misstänkte honom för att försöka förgifta henne, hotade han att ta livet av henne. Mats Sundholm sade sig aldrig ha hört talas om detta. Wilhelm Sundholm förnekade alla sådana avsikter utan fortsatte att misstänkliggöra sin fader. Han hade dock inte fått veta var fadern forslat liket efter hans hustru. Åklagaren erinrade Wilhelm Sundholm om de motsägelser han nu gjorde sig skyldig till. Han hade ju tidigare sagt att fadern för honom nämnt att liket gömts i en beteshage. Wilhelm sade sig tro att frågan rörde om fadern sagt till honom att liket begravts där det slutligen återfanns.

Vid ytterligare förhör med de två Sundholms nämnde fadern att förhållandet mellan sonen och sonhustrun hade urartat så till den grad att sonen inte ens lät hustrun tvätta hans skjortor. Grannar i Finland berättade dessutom att sonen tre år tidigare, när han själv inte var hemma, försökte förgifta hustrun. Strax därpå försökte sonen dräpa hustrun längs en landsväg. Några personer som just råkade passera förbi lyckades dock förhindra detta. När så Mats Sundholm efter denna händelse uppmanade Wilhelm Sundholm att ”lefva i frid med hustru[n]”, svarade sonen att fadern inte skulle lägga sig i.

Wilhelm Sundholm fortsatte för sin del med beskyllningarna om att fadern mördat hans hustru. Mordet skulle ha skett i gårdens fähus dit han lockat henne. Natten mot måndagen hade sedan kroppen burits iväg till en beteshage och på morgonen flyttats till det ställe där den sedermera påträffades. Wilhelm försäkrade att han först inte tänkt nämna detta i rätten då han trodde att fadern själv skulle ta upp det. Obduktionen visade att ett sår fanns på den dödas huvud. Frågan kom därför upp hur detta hade uppkommit. Wilhelm Sundholm hävdade att fadern sagt honom att hustrun, sedan hon ströps, blev slagen i huvudet med en ”hagestör”. Han hade inte sagt om slaget utdelades i fähuset eller vid brunnen på gårdsplanen till huset de bodde i. Var stören sedan tog vägen visste han inte.

I vittnesmålen som följde berördes flera gånger den svåra sociala belägenhet Sofia Johansdotters hade befunnit sig i. Ett kvinnligt vittne som träffade Sofia så sent som kvällen innan hon försvann, berättade att hustrun då kände rädsla inför vad som kunde hända kommande natt, eftersom Mats men framför allt Wilhelm Sundholm hotat att slå ihjäl henne under natten. De två tilltalade reagerade starkt på detta vittnesmål. Mats Sundholm hävdade att han endast sagt till Sofia att hon inte längre fick arbeta med honom om hon krävde att få samma dagpenning som han fick. Wilhelm Sundholm hävdade dock att fadern såväl under lördagen som morgonen därpå sagt honom att: ”Jag skall pina henne, men du får ej säga det åt henne”, ett uttalande som Mats Sundholm genast förnekade att han fällt.

Bland ytterligare ett antal vittnen som hördes berättade en piga från samma by i Finland som de två tilltalade, att hon några dagar innan Sofia Johansdotter försvann träffat de tre aktuella personerna vid Härnösands hamn. Medan männen satt vid kajen tog Sofia plats i en båt där hon satt gråtande med blod rinnande runt näsa och mun. När pigan frågade henne om anledningen till detta sade Sofia att maken hade slagit henne. Enda anledningen hon kunde tänka sig var att hon erbjudit honom att gå in i staden för att köpa honom en kopp kaffe. Sofia följde därefter med till pigans bostad. Hon vågade dock inte övernatta där då hon fruktade att få stryk när hon återvände till maken. Allt förnekade Wilhelm Sundholm. Han hävdade att Sofia överhuvudtaget inte besökt Härnösand sedan hon hade anlänt till Hemsön. Pigan berättade vidare att hon kände familjen Sundholm väl från Finland. Mats Sundholm var enligt henne känd som en ”ordentlig och förståndig människa”. Däremot hade Wilhelm Sundholm rykte om sig att vara ”af vildsint natur”. Pigan kunde även upplysa rätten om att Mats Sundholm i Finland i själva verket var ”en fattig arbetare” som inte ägde annan egendom än en liten stuga som inte var värd mer än femtio kronor.

Wilhelm Sundholm meddelade nu rätten att han hade ytterligare upplysningar att lämna: Under färden senaste sommaren till Hemsön hade han tillsammans med hustrun och fadern vistats en dag i Härnösand. När hustrun där besökte sin brorson yttrade fadern att: ”[i]nte kommer den till att dragas till straff på folk mera tillbaka till Finland, ty jag kommer att laga livvet af henne, om ingen annan vill göra det”. Wilhelm hävdade dessutom att yttrandet han själv fällde när han tillsammans med fadern anlände till häktet berodde på hans ”fruktan för fadern”. Fadern hade tidigare sagt till honom att om han ”toge saken på sig, skulle (han ej) blifva dömd till så strängt straff”. Han trodde dessutom på faderns löfte om att dennes egendom skulle ärvas av honom själv och ingen annan.

När målet återupptogs i mitten av januari 1884 höll de både tilltalade fast vid vad de tidigare sagt i rätten. När Mats Sundholm så fick återgivet vad Wilhelm Sundholm tidigare berättat i rätten - att han för honom skulle ha erkänt att han mördat Sofia Johansdotter och att han efter mordet först förvarat liket i fähuset och därefter fört det till beteshagen - blev han uppbragt och sade att hans son ljugit och ”pådiktat fadern hvad han sjelf utfört”.

Den 4 februari 1884 ägde slutförhandlingen i målet rum. Eftersom ingen ytterligare bevisning fanns att presentera, överlämnade åklagaren målet för avgörande med yrkande på ansvar när det gällde Mats Wilhelm Matsson Sundholm för att uppsåtligt ha dödat sin hustru. Åklagaren överlämnade dock åt häradsrätten att bedöma om gärningen skulle betraktas som mord eller dråp. Beträffande Mats Matsson Sundholm yrkade han på ansvar för att han känt till brottet och att han i efterhand varit ”behjälplig att dölja detsamma”. Av utslaget framgår att Wilhelm Sundholm dömdes till livstids straffarbete. Mats Sundholm frikändes med följande motivering:

Ehuru mot Mats Matsson Sundholm besvärande omständigheter förefinnas derom att han med vetskap om det af sonen föröfvade brottet varit honom behjälplig till döljande af gerningen och undanrödjande af bevis derom, likväl och som full bevisning icke blifvit härom förebragt, pröfvar H[äradsrätten] Mats Matsson Sundholm icke kunna till ansvar i målet fällas.

Den 3 april 1884 fastställde Svea Hovrätt häradsrättens dom mot Wilhelm Sundholm. Han förpassades till Centralfängelset Långholmen där man om honom noterade att han var ”[i]nbunden. Sannolikt af ett vildt och djuriskt sinnelag. Framhårdar envist att bedyra sin oskuld”. Den 24 augusti 1886 sändes Sundholm till cellfängelset i Landskrona varifrån han omkring två år senare återfördes till Långholmen, där han avled i cancer den 17 juli 1889.⁵

Diskussion

Liksom i lindomefallet innehåller även detta fall processrättsligt intressanta inslag. Man kan exempelvis jämföra de beviskrav som tillämpades i detta fall med de stränga beviskrav som brukade praktiseras vid svenska domstolar vid denna tid. De bevis som fick till resultat att Wilhelm Sundholm blev livstidsdömd byggde varken på något erkännande från hans sida⁶ eller på att han kunde bindas till brottet genom två sinsemellan oberoende vittnesmål. Snarare baserades domen på en serie indicier som pekade mot att han var den skyldige. Liknande indicier ansågs dock inte vara tillräckligt starka för att binda fadern Mats Sundholm som delaktig till brottet. Fadern ansågs inte ens kunna fällas för att ha undanhållit rätten ’fakta i målet’, även om misstankar om detta uttalades av åklagaren.

Socialt finns här anledning att reflektera över en mängd livsbetingelser som bidrog till att de tre huvudpersonerna kom att hamna i en situation med så pass fatala

⁵ Uppgifterna hämtade ur centralfängelset Långholmens arkiv, församlingsrådets huvudböcker, III:307 och 415 samt Journal över avlidna fångar D:III, s 2, förvarade vid Stockholms stadsarkiv.

⁶ I själva verket kom ju Wilhelm Sundholm att fram till sin förtidiga död hävda att han var oskyldigt dömd!

följder att en fick sätta livet till. Här finns endast utrymme att behandla en handfull bland dem.

Finländska säsongarbetare sökte ofta arbetstillfällen längs den norrländska kusten vid den här aktuella tiden. Inträdet i industrisamhället 'skapade' behov hos sågverkspatronerna längs norrländskusten av öppna gränser mellan land och stad, mellan regioner med relativ överbefolkning, som i finska Österbotten under 1800-talets senare del, och andra med industrier som hade behov av arbetskraft och t o m mellan nationer. Finska säsongarbetare fanns dels vid de sågverksindustrier som snabbt etablerades i framför allt Sundsvallsregionen och i Ådalen fr o m 1860-talet och dels i kuststäderna, där främst kvinnor tjänade som pigor. Mindre vanligt var att finna dem som jordbruksarbetare på landsbygden.

Man kan anta att många finska säsongarbetare kände rotlöshet och socialt utanförskap. De två Sundholms tycks t ex ha tagit de arbetstillfällen som erbjöds och var därför tvungna att flacka omkring i de ångermanländska kustbygderna. Även om faktorer av detta slag säkert ansträngde deras inbördes relationer, kan dessa givetvis inte förklara det förlopp som fick sitt fatala slut i och med att Sofia Johansdotter mördades. De utgör endast rambetingelser. Låt oss i stället granska vad som kom fram under rättegången.

Relationerna mellan Wilhelm Sundholm och hans föräldrar å ena sidan och Sofia Johansdotter å den andra framstod som, milt uttryckt, ansträngda. Svärföräldrarna förvägrade henne att bo i deras hem i Finland. Wilhelm Sundholm inte bara delade hans föräldrars antipatier mot hustrun utan gick dessutom längre genom att bruka fysiskt våld mot henne. Mer än antydningar finns t o m om att maken i Finland försökte ta livet av henne. Man kan spekulera i vad dessa antipatier mot Sofia bottnade i. Var de en följd av Sofias ovilja mot att ta vara på och dela med sig av innehållet i den plånbok hon uppenbarligen hade upphittat? Hennes engagemang i en frikyrkorörelse kan då ses som en förevändning från deras sida att undvika att beröra vad agget mot henne egentligen bottnade i.

Vilka var skälen till att Sofia Johansdotter följde med sin make och svärfar till Sverige? Svaret på denna fråga är höljt i dunkel. Var skälet enbart att hon med sitt arbete skulle bidra till deras gemensamma utkomst och dessutom sköta deras hushåll? Om man framförallt betänker att Wilhelm Sundholm i Sverige hotade med att hon aldrig skulle komma att återvända till Finland, finns anledning till att även spekulera i en annan riktning. Hade de två männen redan i Finland närt planer på att bringa henne ur världen och att de tänkte genomföra detta på något ställe där de inte var lika kända av omgivningen som i hemmiljön? Möjligen kan i så fall fadern ha gjort en del utfästelser om att de t ex skulle dela på ansvaret om något skulle gå snett. Wilhelm Sundholms starka negativa reaktioner mot fadern, när han började inse att misstankarna enbart riktades mot honom, kan tyda på att han kände sig lurad av fadern.

Det som framkommer under rättegången tyder på att Wilhelm Sundholm var den som mördade Sofia Johansdotter. Om Mats Sundholm hade varit införstådd med vad som var i görningen, eller om Wilhelm Sundholm genomförde detta utan att underrätta fadern kan man låta vara osagt. Man kan dock tänka sig att de två missbedömde varandras avsikter och att Wilhelm Sundholm genomförde något som fadern endast betraktade som fantasier eller tomt prat av sonen. I vilket fall som helst måste Mats

Sundholm snart ha fått klart för sig att sonen med berått mod tagit livet på hustrun. Kanske räknade inte de två Sundholms med att liket efter henne någonsin skulle återfinnas, eller så räknade de kallt med att mordet inte skulle hinna uppdragas förrän de befann sig på andra sidan Bottenhavet. Om så skulle bli fallet kanske de hoppades att dödsorsaken inte skulle gå att fastställa då en längre tid förflutit sedan mordet begåtts. Man kanske tänkte sig att de svenska myndigheterna skulle komma till slutsatsen att dödsfallet orsakades av självmord eller av en olyckshändelse, en förklaring som de ju själva försökte så bland lokalbefolkningen medan sökandet ännu pågick.

Flera omständigheter gick dock i en annan riktning än de två antagligen räknat med. Sofia blev 'synliggjord' under vistelsen i Sverige. En förklaring till detta kan vara att kvinnans sociala ställning bland fiskarbönderna längs Västernorrlands kust var starkare än den var i den miljö där Sundholms till vardags rörde sig i hemmavid. Bland fiskarbönderna förutsatte jordbruk, kombinerat med fiske och dagarbeten vid de omkringliggande nyetablerade sågverken, en flexiblare och mindre patriarkal inställning till fördelningen mellan olika hushållsbestyr och en mindre långtgående bundenhet till de egna hushållen och till traditionella könsroller än i de bygder, som representeras av sekelgamla och starkt patriarkalt präglade jordbruksbygder som Österbotten representerade. Lokalbefolkningens uppenbara sympatier för Sofia Johansdotter gjorde att man började undra över varför hon så hastigt försvann från grannskapet. Varken Mats Sundholms förklaringar till detta eller dem Wilhelm Sundholm försökte 'plantera' bland lokalbefolkningen vann ju någon anklang. Att de två Sundholms redan tidigt var starkt misstänkta till att ha med försvinnandet att göra gjorde att deras sätt att uppträda uppmärksammades. Detta i kombination med att de varken kunde förhålla sig känslomässigt 'naturliga' eller ' trovärdiga' under själva letandet efter den försvunna eller när hennes lik slutligen återfanns, kullkastade alla försök från Wilhelm Sundholms sida att fly undan sitt ansvar.

Följden av dessa omständigheter kan vara att de under rättegången började skylla hustruns död på varandra. Antingen gick den strategi de hade tänkt tillämpa innan de greps över styr, eller så hade de inte ens räknat med att behöva bli rannsakade rättsligt. Till skillnad mot hur de misstänkta gärningsmännen i domstolen agerade i 'lindomefallet' är det dock knappast troligt att de två Sundholms ömsesidiga beskyllningar byggde på någon i förväg uttänkt plan, som gick ut på att de båda skulle gå fria. Alltför mycket stod på spel, och deras känslomässiga utfall mot varandra i rätten kan snarare betraktas som oförblommerade tecken på desperation. Även om jämförelser mellan detta fall och 'lindomefallet' haltar något på just denna punkt finns även klara beröringspunkter. Det fall som behandlats här, i vilket en utländsk far och dennes son inför en svensk domstol beskyllde varandra för ett så grovt brott som mord, har antagligen få om ens någon motsvarighet i svensk rättshistoria.